

Bresti kindlus

Ka legendaarse Bresti kindluse kaitsmise ajaloos pole kõik nii selge, nagu algul näib. Sandalov kirjutas oma salastatud (kuni 1988. aastani) monograafias otse ja ilma ilustusteta:

„...Bresti kindlus osutus lõuks ja mängis sõja alguses 4.Armees ja 28.laskurkorpuse vägede jaoks saatuslikku rolli... suur osa 6. ja 42.laskurviisi isikkoosseisust jäid kindlusesse mitte sellepärast, et neil oli korraldus seda kindlust kaitsta, vaid sellepärast, et nad ei saanud sealt väljuda...“

Kõik on absoluutselt loogiline. Kindlused just ehitatakse niimoodi, et neisse oleks raske siseneda. Ning selle tulemusena on suurel inimmassil ja tehnikal raske ka kindlusest korruga väljuda. Sandalov kirjutab, et Bresti kindlusest sai ida suunas väljuda ainult ühtede (põhjapoolsete) väravate kaudu, seejärel tuli ületada kindlust piirav Muhhavetsi jõgi. Hirmus on mõelda, mis seal sündis, kui selle „nõelasilma“ kaudu püüdsid kindlusest vaenlase mürsurahe all korruga lahkuda kaks laskurdiviisi – kokku peaaegu 30 tuhat inimest.

Veidi lõuna pool Bresti, 3 km kaugusel piiritulpadest asuvas sõjaväelinnakus, dislotseerus veel üks diviis: 14.MK koosseisu kuuluv 22.tankidiviis. Sandalov kirjutab:

„See sõjaväelinnak asus tasasel maastikul ja oli vaenlase poolt vaadates hästi nähtav... Väeosad olid kokku kuhjatud... Punaarmeelehed magasid 3-4-kordsetel naridel, aga ohvitserid elasid koos peredega juhtivkoosseisu majades kasarmu lähedal... Häire korral liikus diviis Zabinki rajooni ja sellest põhjapoolse (s.o piirist eemale! – M.S). Sealjuures tuli diviisil ületada Muhhavetsi jõgi, minna üle Varssavi maantee ja kahe raudteeliini... See tähendab, et diviisi liikumise ajal katkes Bresti rajoonis igasugune liiklus nii raud- kui ka maanteedel...“

Loomulikult hindasid sakslased neile avanenud võimalusi ja kasutasid need täiel määral ära. Peale 45.jalaväediviisi enda suurtükiväe koondati Bresti tulistama ka kahe naaberdiviisi (34. ja 31.) suurtükivägi, lisaks veel kaksteist üksikut patareid ja raskete mortiiiride divisjon. Sakslased tõstsid „mugavamalt töötamise huvides“ õhku vaatlusõhupallid suurtükile korrekterijatega. Tulevall sõna otseses mõttes pühkis maa pealt tuhandeid inimesi, hävitas autotransporti ja suurtükiväge, mis seisid tihedates ridades lageda taeva all. 98.üksik tankitõrjedivisjon, luurepataljon ja veel mõned 6. ja 42.laskurdiviisi osad hävitati peaaegu täielikult. 22. tankidiviis kaotas kuni pooled tankidest ja autodest, vaenlase mürskudest läksid põlema ja seejärel lendasid õhku diviisi suurtükiväe- ja kütuselaod.

Ning alles pärast seda, kui kolm diviisi olid kui polügooni märklauad vaenlase tule all ja sakslased hõivasid kella seitsmeks Bresti suitsevad varemed, algas luuletustes ja proosas ülistatud „Bresti kindluse kaitsmise kangelaslik epopöa“.

Siin on paras aeg esitada kuulus vene küsimus – kes on süüdi?

Kindlus kui elutu objekt ei saanud siin mingit rolli mängida. See fraas Sandalovi monograafiast oli lihtsalt kõnekujund. „Lõksu“ rolli mängisid inimeste poolt tehtud otsused. Kes neid otsuseid tegi, millal ning mis peamine – milleks?

Traditsiooniline nõukogude historiograafia mängib nagu tavaliselt lolli: „Võeti vastu läbimõtlematud otsuseid...“ Mis otsaga seal siis mõeldi, kui paigutati kolm diviisi sinna, kus ei tohiks olla midagi ega kedagi peale piirivalvurite ja miiniväljade!?

Kaasaegse lugeja jaoks on juba omaseks saanud Suvorovi versioon – Stalin valmistus rünnakuks ja seetõttu nihutati väed otse piirijoonele. Kuid me ei rutta ka sellega kohe nõustuma. Mõtleme kõigepealt peaga ja võrdleme.

4.Armees hospital asus... keset Bugi asuval saarel, see tähendab mitte enam piiril, vaid piiri taga. Kas see oli ka „ootamatu esimese löögi“ tarvis välja mõeldud?

Ja kas Stalin kavatses tõesti vallutada kogu Euroopa ainult 22.tankidiviisi jõududega? Küsimuse mõte on selles, et **KÕIK ÜLEJÄÄNUD** Punaarmee kuuskümmend tankidiviisi ja kolmkümmend üks motoriseeritud diviisi **EI ASUNUD** piiri ääres. Ma loodan, et lugeja vabandab meid, et me ei hakka tervet nimekirja üles lugema, kuid isegi esimese ešeloni mehkorpused baseerusid enne sõda Šiauliais, Kaunases, Grodnos, Volkovõskis, Belostokis, Kobrinis, Rovnos, Brodõs, Lvovis, Drogobõžis, Stanislavis... 50 kuni 100 km kaugusel piirist. Ning neid oli isegi teoreetiliselt võimatu 22. juuni hommikul suurtükkidest tulistada.

Kõige põhjalikumate lugejate jaoks olen ma valmis ka täpsustama, et oli veel üks tankidiviis (22.MK koosseisus olev 41.TD), mis oli sõja algul piirile väga lähedal, 12-15 km (Vladimir-Volõnski linnas). Kuid isegi 12 km – see pole 3 km. Vahe – ettevalmistava suurtükile alt väljumise mõttes – on tohutu suur. 22. juuni varahommikul avas 41.TD komandör „punase paketi“ ja diviis liikus forsseeritud marsiga maanteed mööda Kovel poole. Diviisi lahingutegevuse aruandest loeme: „22. juunil 1941.a kell 4 hommikul tulistati

meid vaenlase suurtükiväe poolt kaugdistantilt, diviisi kaotused mobilisatsiooniperioodil olid 10 võitlejat tapetutena...”

Peaasi on aga selles, et kergetankide diviisil (aga Brestis asuv 22.TD oli relvastatud ainult T-26-tega) polnud piirijõe kallastel midagi teha. Algul peab suurtükivägi vaenlase tulesüsteemi maha suruma, siis tuleb jalaväel jõgi forsseerida ja haarata vastaskaldal platsdarm – ning alles siis peab operatiivsügavusest ilmunud tankihord läbimurdesse minema. Just niimoodi kandis Punaarmee „peatankist“ Pavlov ette kõrgel 1940.a. detsembrinõupidamisel, just sellepärast oli 22.TD „punases pakendis“ koondumiskohana näidatud mitte Bugi idakallas, vaid Brestist 25 km kaugusel asuv Žabinka küla! Mis siis takistas peitmast 22.TD veelgi idapool sedasama Žabinkat asuvates metsades? Vähemalt metsi leidub Valgevenes küllaga. Kes ja mispärast ajas tankidiviisi laagrisse „lagedal maastikul, mis oli vaenlase poolt hästi vaadeldav“? Kes ja mispärast sulges kaks laskurdiviisi vanas kindluses asuvasse „hiirelõksu“?

Nende küsimuste vastuseid hakkame otsima – nagu vanal ajal kombeks oli – alustades „alamatest auastetest“.

E.M.Sinkovski, enne sõda major, 4.Armee 28.laskurkorpuse staabi operatiivosakonna ülem:

„...28.laskurkorpuse juhatus algatas 4.Armee juhtkonna ees nõudmise viia 6. ja 42.laskurdiviisid kindlusest välja. Luba ei antud...”

F.I.Šlõkov, enne sõda 4.Armee Sõjanõukogu liige (lihtsamalt öeldes komissar). Sõna on Teil, seltsimees komissar:

„...me kirjutasime ringkonda (s.o Lääne ESRK juhtkonnale. – M.S), et meil lubatakse üks diviis Brestist välja viia, samuti ka mõned laod ja hospital. Meil lubati viia teise rajooni ainult osa hospitalist...”

L.M.Sandalov, enne sõda polkovnik, 4.Armee staabiülem, kirjutab oma memuaarides:

„...oli hädavajalik muuta 22.tankidiviisi dislotseerumise asukohta, milleks aga ringkond luba ei andnud...”

Niisiis, teeme vahepealsed järeldused. Kõik said aru kolme diviisi piirile paigutamise ekslikkusest. Kuid – korpuse juhatusel keelas diviise Brestist välja viia armeejuhatus, kellel omakorda seda keelas sõjaväeringkonna juhatus. Peale selle käib vägede Brestist väljaviimise ümber pingeline võitlus: korpus palub luba viia kindlusest välja kõik väeosad, armeejuhatus taotleb ringkonnastaabi nõusolekut vähemalt ühe diviisi väljaviimiseks...

Aga mida mõtles sõjaväeringkonna juhatus?

D.G.Pavlov, armeekindral, Läänerinde (Lääne ESRK) juhataja, andis kohtus järgmised tunnistused:

„...veel juuni alguses andsin ma käsu viia väed Brestist välja laagrisse. Korobkov ei täitnud minu käsku, mille tulemusena need kolm diviisi purustati linnast lahkumisel vaenlase poolt...”

A.A.Korobkov, kindralmajor, 4.Armee komandör, andis kohtus järgmised tunnistused:

„...ei tunnista end süüdi... Pavlovi tunnistusi eitan ma kategooriliselt... Käsku vägede Brestist väljaviimise kohta pole kunagi antud. Mina isiklikult pole sellist käsku näinud...”

Seatud Korobkoviga vastamisi (nad mõlemad istusid samal kohtualuste pingil) muutis Pavlov siinsamas oma tunnistusi. Kahe ette süüdimõistetud kindrali vahel arenes järgmine dialoog:

„Kohtualune Pavlov:

- Juunis saadeti minu poolt 28.laskurkorpuse komandör Popov korraldusega evakueerida 15. juuniks kõik väed Brestist laagrisse.

Kohtualune Korobkov:

- Mina ei teadnud sellest midagi. Tähendab Popov tuleb võtta kriminaalvastutusele...”

Pange tähele, austatud lugeja, mille üle vaidlevad kindralid kohtus. Nad ei vaidle selle üle, kas Pavlovi käsud olid õiged, efektiivsed, õigeaegsed... Nad ei jõua kokkuleppele, kas üldse anti käsk vägede Brestist väljaviimiseks või mitte! **Kuidas saab sellise asja üle vaielda?** Isegi lasteaias antakse juhataja käsud kirjalikult, fikseeritakse vastavas žurnaaalis, asetatakse vastavasse dokumentide mappi. Lääne ESRK staabi käsk anti (või ei antud) kolm nädalat enne sõja algust. Absoluutsel rahuajal. Kas siis saksa diversandid röövisid selle seifist ära? Ja miks anti ringkonnajuhataja korraldus üle armeejuhataja pea otse korpusekomandöridele? Sellesamale 28.laskurkorpusele, mille juhatus Sinkovski tunnistuste kohaselt ei saanud mitte ainult käsku, vaid isegi „luba kahe diviisi Brestist väljaviimiseks“...

Kui me juba räägime Brestist, siis on paras aeg rääkida ka sellest, mis nõukogude väejuhatuse plaanide järgi pidi esinema „Bresti kindluse“ rollis. Loomulikult ei käi jutt mitte vanaaegsest ja parajalt kõdunenud lossist, vaid **Bresti kindlustatud rajoonist (KR Nr.62)**.

Volga suubub Kaspia merre, hobused söövad kaera, kaks korda kaks on neli, usaldav ja naiivne Stalin lõhkus kõik dotid vanal (1939.a.) riigipiiril, aga uuel ei jõutud midagi mõistlikku valmis ehitada. Seda

teavad kõik. Sellest räägitakse igas sõda puudutavas raamatus. Seda õpetatakse koolides. Selle „tõe“ kaitsmiseks ühinesid kõik: alates Viktor Suvorovist kuni ükskõik millise parteilise „ajaloolaseni“.

Kuid nõela kotis ei peida. 1989.a VIŽ Nr.4 – NSVL Kaitseministeeriumi ajakiri – avaldas arvudega tabeli, kus on kirjas olukord kindlustatud rajoonidega uuel riigipiiril 1. juuni 1941.a. seisuga. Sellele tabelile eraldas toimetus heldelt 5,5 x 2,5 cm ajakirjapinda. Mikroskoopiliste tähtedega oli seal kirjas informatsioon, et Bresti KR-s oli valmis ehitatud 128 pikaajalist tulepunkti (dotti) ning veel 380 dotti oli ehitusjärgus. Väike pind ei lubanud lugejale teatada, et ehituste valmimistähtajaks oli määratud 1. juuli 1941.a ning töö käis varavalgest hilisõhtuni.

Muide, ka vanal riigipiiril ei lasknud keegi midagi õhku! Vastupidi, 25. mail 1941.a. ilmus järjekordne valitsuse määrus „vanade“ KR-de rekonstrueerimise ja ümberrelvastamise kohta. Valmimistähtaeg oli määratud 1. oktoobriks 1941.a. Mõned Minski KR-i dotid on alles tänapäevalgi. Pooleteisemeetrine betoon pidas vastu kõikidele suurtükkide tulelöökidele, aga kui sakslased püüdsid Valgevene okupeerimise ajal neid dotte õhku lasta, siis tuli neil sellest ideest varsti loobuda, kuna see nõudis tohutut koguses sõjas defitsiitset lõhkeainet...

Kuid lähme tagasi Bresti juurde. Nagu Sandalov kirjutab (tol ajal 4.Armees staabiülem, mille võõndis ehitatigi Bresti KR-i), „*Bresti KR-i ehitustöödele olid suunatud kõik 4.Armees sapööriüksused ja ka ringkonna 33.inseneripolk... 1941. aasta märtsis-aprillis mobiliseeriti ehitusele täiendavalt 10 tuhat kohalikku elanikku koos 4 tuhande vankriga... alates juunist võeti ringkonna käsul ehitusele igast laskurdiviisist kaks pataljoni...*“ 16. juunil anti ehitustöödele veelgi kiirust takka VKP(b) KK ja NSVL Rahvakomissaride Nõukogu määrusega „Kindlustatud rajoonide lahingukorda viimise kiirendamisest“.

Sel moel ei eksi me palju, kui oletame, et 22. juuniks oli suurem osa ehitatavatest Bresti KR-i 380-st dotist juba valmis või peaaegu valmis. Täpseid arve ei tea tõenäoliselt enam keegi. Summeerides VIŽ-i tabelis toodud valmishitatud dottide arvu Läänerinde neljas kindlustatud rajoonis, saame tulemuseks 332 dotti. Kõrvaloleval leheküljel on teksti sees kirjas, et „1941.a. juuniks oli valmis ehitatud 505 dotti“. Pavlov ja Klimovskihh nimetasid kohtus veelgi suurema arvu – 600...

Kuidas sellega ka oli, ent igal Brest KR-i kilomeetril seisis kolm maasemaetud betoonkarpi, mille seinad pidasid vastu raske välihaubitsa mürsu tabamusele. Üks neist oli täielikult valmis ja sisustatud ning kaks tükki olid kohe-kohe valmimas. Need kindlustused täiendasid looduslikku kaitsejoont Bugi jõe näol, mille kaldaid mööda kulgeski sel ajal riigipiir. Isegi kui oletada, et ühtegi dotti poldud jõutud monteerida mingit spetsrelvastust, siis isegi sel juhul, kui lihtsalt paigutada neisse laskurdiviiside kuulipildujakomandod oma standardsete „maksimite“ ja „degjarjovidega“, sai luua tiheda tuletsooni. Kuulipildujad olid olemas. 1941.a. aprilli määrustiku kohaselt oli Punaarmee laskurdiviisis 392 käsi- ja 166 raskekuulipildujat. Faktiliselt oli Punaarmee relvastuses 22. juuniks 1941.a 170 tuhat käsi- ja 76 tuhat raskekuulipildujat.

Muuseas, kõik need improvisatsioonid olid ebavajalikud. Nagu selgub Läänerinde juhataja Pavlovi tunnistustest, oli kolmandik dotte juba relvastatud. Ning sugugi mitte viletsate vanal piirijoonel asuvatest kindlustusrajoonidest mahavõetud kahuritega.

Seltsimees I.N.Šveikin oli sõja algul leitnant ja teenis Bresti KR-i 8. suurtükiväe-kuulipildujapataljonis. Ta tunnistab:

„...dottide relvastus ja kvaliteet oli vanal piiril asuvate dottidega võrreldes palju parem. Seal oli pataljoni kohta kõigest neli kahurit, ülejäänud relvastuse moodustasid kuulipildujad. Siin aga olid paljudel dottidel (45 % üldarvust. – M.S) üks või mitu suurtükki, mis olid paaris kuulipildujatega... Kahurid oli poolautomaatsed. Tühjad kestad kukkusid spetsiaalsetesse kaevudesse väljaspool dotti, mis oli väga mugav. Relvastus oli varustatud väga hea optikaga...“

Kommunistlike „ajaloolaste“ poolt kindlalt ettevalmistatud lugeja sai juba kõigest aru: dotid olid küll olemas, kuid rumal Stalin ei lubanud vägedel neisse asuda. Et „mitte anda ajendit sissetungiks“. Vapustav loogika! Rääkimata sellest, et ei Stalin ega Hitler vajanud kunagi mingit „ettekäändeid“ (sest õigel hetkel valmistati neid ise vajaminevas koguses), oli juba tuhandete betoonkarpide ehitamine piirijõe kallastele iseenesest selline tegevus, millega võrreldes ei saanud nende dottide hõivamine ööpimeduses garnisonide poolt mitte kedagi millekski „provotseerida“. Seepärast need ka mehitati. Igal ööl.

„...Mai lõpus sagesid lahinguhäired, mille ajal me asusime oma dottidesse. .. Öö veetsime dottides ja hommikul peale häire lõppu naasesime oma muldonnidesse. Juunis said sellised häired peaaegu igapäevaseks. Ööl vastu 21. juunit samuti. Laupäeval 21. juunil vaatasime me nagu ikka peale õhtusööki kinofilmi. Torkas silma, et eelmiste laupäevadega võrreldes ei olnud kinopinkidel näha lähedalasuvate külade elanikke. Pärast filmi kõlas öörahusignaal, kuid kaua magada me ei saanud: kell 2 öösel äratati meid häirekorras üles ning poole tunni pärast olime me juba oma dottides, kuhu varsti jõudsid ka vankrid laskemoonaga...“

Need read on L.V.Irini mälestustest, kes kohtas sõda Grodno KR-i 9.suurtüki-kuulipildujapataljoni õpperoodu kursandina. Pole mingit alust kahelda, et ka Bresti KR elas 1941.a. kevadel samade määrustike ja korra järgi.

Kõik selgub võrdluses. „Mannerheimi liinil“, mida Teise Maailmasõja ajaloolased on meenutanud tuhat ja üks korda, oli kõigest 166 betoondotti 135 km pikkusel rindel, kusjuures enamus dotte oli relvastatud ainult kuulipildujatega ja **ainult 8 nn „miljonidotti“ olid relvastatud suurtükkidega.**

Kuidas siis seda kõike kasutati? Punaarmee „näris“ läbi „Mannerheimi liini“ terve 1940.a. veebruari, kandes väga suuri kaotusi. Sakslased aga praktiliselt ei märganudki Bresti KR-i olemasolu. Armeegrupi „Mitte“ staabi ettekandes (22. juuni 1941.a kell 20 h 30 min) leiame ainult lühikese konstanteeringu: „Piirikindlustused on läbi murtud kõigi 4.Armeekorpusete lõikudes“ (s.o just Bresti KR-i kaitsevööndis). Ja ka Guderiani memuaaridest ei leia me ühtegi meenutust mingitest Bresti KR-i kaitseliini läbimurdmisel peetud lahingutest.

Kuid mõned dotid võitlesid kuni 1941.a. juuni lõpuni! Sakslased olid hõivanud juba Belostoki ja Minski, olid jõudnud Bobruiskini, alustasid Berezina forsseerimist ning samal ajal hoidsid Bresti KR-i 17.kuulipildujapataljoni 3.roodu võitlejad endiselt enda käes 4-ja dotti Bugi kaldal Poola kohakese Semjatõtše juures kuni 30. juunini! Betoonseinad pidasid vastu kõikidele tulelöökidetele ja alles siis, kui sakslastel avanes võimalus dotid ümber piirata ja asetada nende seinte alla rasked fagassid, suutsid nad käputäie kangelaste vastupanu maha suruda.

Aga mida tegid siis kõik ülejäänud? „Suurem osa 17.kuulipildujapataljoni isikkoosseisust taganes Vösokojе suunas, kus asus 62.KR-i staap... Samas suunas taandusid ka Brestis asuva 18.kuulipildujapataljoni võitlejad...“ Vaat niimoodi, rahulikult ja melanhoolsetl, kirjeldab Sandalov massilist deserteerumist, mis leidis aset sõja esimestel tundidel.

Juhtub. Sõjas nagu sõjas ikka. Igas armees juhtub vahetevahel paanikat, segadust ja põgenemist.

Selleks ongi armeeades komandörid, et sellises situatsioonis ühtesid julgustada, teisi – maha lasta, aga igal juhul tagada lahinguülesande täitmine. Mida siis tegi 62.KR-i komandör, kui tema staabi juurde Vösokojеsse jooksid oma tulepositsioonid maha jättnud punaarmeeelaste hulgad?

„Bresti KR-i komandör kindralmajor Puzõrjov läks esimesel päeval koos osade tema juurde Vösokojеsse jõudnud väeosadega tagasi Belskisse (40 km piirist. – M.S),. seejärel aga kaugemale itta...“ Kuidas seda mõista – „läks tagasi“? Lennuväepolgud „baseerusid ümber“ (nagu meile räägitakse) sellepärast, et saada tagalast uued lennukid. Nende asemele, mida nad põgenemisel lennuväljadele maha jätsid. Oletame. Aga mida siis lootis tagalast saada seltsimees Puzõrjov? Uue ratastel asuva liikuva kindlustatud rajooni?

Võimalik, et neid küsimusi esitatigi talle kellegi poolt. Vastuseid pole senini teada.

„Sündinud 1890. aastal. 62.KR-i komandant. Suri 18. novembril 1941. aastal. Andmeid matmiskoha kohta pole“ – see on kõik, mida teatas oma lugejatele VIŽ. Kus, kuidas, mis asjaoludel suri kindral Puzõrjov, miks ta oli veel 1941.a. sügisel arvel kui mitteeksisteeriva kindlustatud rajooni „komandant“ – kõik see on senini varjatud tiheda sõjasaladuse uduga.

Kindral Puzõrjovi ülemus, Läänerinde juhataja asetäitja kindlustatud rajoonide alal kindralmajor I.P.Mihhailin sai 23. juunil 1941.a surma juhusliku mürsukillu läbi.

Boldini memuaarides avastame ka mõningad selle õnnetusjuhtumi üksikasjad:

„...taganedes koos vägedega, sai kindralmajor Mihhailin juhuslikult teada, kus ma asun ja sõitis minu komandopunkti...“ Kindral Mihhailin ei taganenud „koos vägedega“. Ta jõudis neist tunduvalt ette.

Boldini komandopunkt asus (nagu tähelepanelik lugeja mäletab) 15 km Belostokist loodes s.o üle 100 km kaugusel piirist. Sõdur ei jõua omal jalal ööpäevaga niipalju läbi marssida...